

Vincenc Rajšp

POVEZAVE MED SLOVENSKO IN HRVAŠKO REFORMACIJO

Ko govorimo o povezavah med slovensko in hrvaško reformacijo, ne moremo mimo osebnosti, ki imajo za to največ zaslug. Na prvem mestu gre nedvomno omeniti Primoža Trubarja, ki je tesno sodeloval pri tisku hrvaških knjig in je tudi sicer najgloblje zaznamoval hrvaško-slovenske odnose predvsem do konca obstoja uraške tiskarne. Trubar je ob prevajanju *Svetega pisma* in drugih protestantskih verskih knjig v slovenščino od vsega začetka mislil tudi na Hrvate. V predgovoru h knjigi *Ta evangeli svetiga Matevsha* je zapisal, da je prevod v kranjskem narečju, ker je slovenščina pač razdeljena na veliko narečij, med tiste, ki ta prevod lahko razumejo, pa je štel tudi Hrvate.¹ V nemškem predgovoru h knjigi *Ta prvi deil tige noviga testamenta*² leta 1557 je med drugim zapisal, da je gojil misel in željo, da bi se *Biblija* prevedla v slovenščino in hrvaščino, že v času, ko je služboval še v domovini in je za pridige v slovenskem jeziku uporabljal latinske in nemške knjige.³ Vrhunec je doseglo Trubarjevo delo za širjenje »prave

- 1 Ta evangeli svetiga Matevsha, sdai peruizh vta slouenski iesig preobernen. (Tübingen) 1555, Predgovor.
- 2 TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA, VTIM SO VSI SHTYRI EVANGELISTI INV TV DIANE tih Iogrou, fdai peruizh vta Slouenski Iefik, Skusi Primosha Truberia fueiftu preobernen. Der erst halber Teil des neuen Testaments / darinn seind die vier Euangelisten / vnd der Apostel Geschichte / auß den fürnembsten vnd approbierten Lateinischen / Teütschen und Wälschen / Alten vnd Newen Translationen / in die gemeine Windische Sprach / jetz und zum ersten mal fleissig verdolmetscht. Tubingae 1557.
- 3 Vnd das die heilige Bibel sampt anderen guten Christlichen Büchern in die Windische vnd Crabatische sprachen würden recht verdolmetscht vnd gedruckt. Objavljeno: Oskar Sakrausky, Primus Truber, Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk. Wien, 1989, 91.

stare vere« med Hrvati in ostalimi južnimi Slovani v letih 1560–1564, ko je bil vodja Ungnadovega Biblijskega zavoda v Urachu. Pri delovanju zavoda pa je bil zelo aktiven tudi Matija Klombner, o čemer pričajo njegova številna pisma.⁴ Vendar so bili Trubarjevi stiki še starejši. Že v svoji prvi službi na Nemškem je leta 1552 sprejel v Rothenburgu ob Tauberi Stipana Konzula, glagoljaškega duhovnika, doma iz Buzeta v Beneški republiki, ki je bil nato prevajalec in korektor hrvaških knjig v uraški tiskarni⁵. V Urachu se je Trubar srečal tudi s hrvaškim duhovnikom, ki se je takrat pridružil reformaciji, Pavlom Skalićem, ki velja za avtorja ocene Trubarjevega prevajalskega dela leta 1559.⁶ V uraški tiskarni pa je leta 1561 k prevajanju in tiskanju hrvaških knjig pritegnil hrvaškega duhovnika iz Senja Antuna Dalmatina,⁷ ki je pred tem nekaj časa bival tudi v Ljubljani. V projekt tiskanja slovenskih in hrvaških protestantskih knjig sta bila tesno vključena še Peter Pavel Vergerij, nekdanji škof v Kopru (1536–1546), s katerem se je sestel Trubar leta 1555 v Ulmu glede prevajanja in tiskanja slovenskih in hrvaških knjig, in Ivan (Hans) Ungnad, ki je bil glavni financer podjetja uraške tiskarne.

Odnos Primoža Trubarja do Hrvatov in južnih Slovanov je bil v preteklosti deležen velike pozornosti. Omenil jih že Jakob Andreae v pogrebni pridigi na Trubarjevem pogrebu; v njej je poudaril, da Trubar s prevodi ni krepil le Cerkve na Kranjskem, temveč je zelo koristil tudi rasti Cerkve na Hrvaškem in Turškem.⁸ Odnos Primoža Trubar-

4 Ivan Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559–1565*. Wien 1874.

5 Stanko Jambreč, *Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVII. stoljeća*. Zaporešić 1999, 135.

6 Radoslav Katičić, *Zur Polemik von Primus Truber mit Paulus Skalich*. V: *Wiener Slavisches Jahrbuch*, Band 53/2007, 55–66.

7 Antun Dalmatin, Stipan Konzul, Postila 1568, Ratisbona M.D.LXVIII. Ponatis Pazin 1993, Riječ priredivača i izdavača (Alojz Jembrih), 18.

8 »Durch welche Windische Dollmetschung nicht allein die Kirchen in Crain hefftig erbawen / vnd zugenommen / sonder auch in Croatien / vnnd in der Türckey grossen nutzen geschaffen / daß ettlich vil zu dem rechten vnd seligmachenden Erkenntnus Jhesu Christi kommen / dafür Gott billich zudancken«. Leichpredig / gehalten bey der Begräbnus Herrn Primi Truberi. Oskar Sakrausky, *Primus Truber Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*. 1989, 69.

ja do Hrvatov obravnava Mirko Rupel v študiji *Trubar in Hrvati*,⁹ Janez Rotar v knjigi *Trubar in Južni Slovani*,¹⁰ pa tudi poljudna literatura: Jožko Humar v knjigi *Primož Trubar rodoljub ilirski*¹¹ in Jože Javoršek v knjigi *Primož Trubar*.¹² Sodelovanje med Trubarjem in Hrvati obravnavajo tudi vsi hrvaški avtorji, ki raziskujejo delovanje Biblijskega zavoda v Urachu, med starejšimi Ivan Kostrenčić¹³ in Franjo Bučar,¹⁴ med sodobnimi pa Alojz Jembrih¹⁵ in Stanko Jambrek.¹⁶ Našteti še zdaleč niso vsi avtorji, ki pa jih navajajo omenjeni v svojih delih.

Dosedanje raziskovanje slovenske in hrvaške reformacije je zbralo domala vse ohranjene zgodovinske vire, kot so pisma reformatorjev in podpornikov, natisnjena dela, rokopisi itd. Največja pozornost je bila posvečena pomenu dejavnosti reformatorjev na jezikovnem in literarnem področju. Iz tega vidika nosijo dela večkrat poudarke, ki so bili značilni za dobo, ko so ta dela nastajala. V tej luči bi bilo potrebno obravnavati tudi nesoglasja med slovenskimi in hrvaškimi reformatorji, ki so izhajala iz problemov 16. stoletja in ne morda iz nacionalnih problemov 19. in 20. stoletja.

V dosedanji bogati znanstveni literaturi in publicistiki je bilo vprašanje slovenske in hrvaške reformacije v veliki meri obravnavano na osnovi razmišljanja, ki je vodilo v sklepanje in vrednotenje reformacije za nacionalni razvoj. Pri takem razmišljanju je pripeljalo do

9 Ob 400-letnici ustanovitve biblijskega zavoda v Urachu. Slavistična revija 1961–1962, 49.

10 Ljubljana 1988.

11 Koper 1980.

12 Ljubljana 1986; v nemščini Klagenfurt 2011.

13 Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559–1565. Wien 1874.

14 Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije. Zagreb 1910.

15 Kroatisches protestantisches Druckwesen – von Anregung bis zur Verwirklichung. V: Kroatische protestantische Bücher aus dem 16. und 17. Jahrhundert in der National- und Universitätsbibliothek in Zagreb [... am 6. Mai 2008] / [Red.:] Ivan Kosić. Zagreb, 2008. S. 41–; Trubarova zauzetost kod prevođenja i tiskanja hrvatskih knjiga u Urachu. V: Reformacija na Slovenskem / [ured. Aleksander Bjelčević]. Ljubljana, 2010. S. 41–; Stipan Konzul i »Biblijski zavod« u Urachu : Rasprave i građa o hrvatskoj knjižnoj produkciji u Urachu (1561–1565) i Regensburgu (1568). Zagreb 2007.

16 Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu. Zagreb 2013.

neugodnosti že poimenovanje uraškega podjetja: *Slavischer Bücherdruck*,¹⁷ *Windische, Chrabatische und Cirulische Truckherey*,¹⁸ *südslawische Druckerei* (Kostrenčič), *hrvaška tiskarna (hrvatska tiskara u Urachu)*,¹⁹ *slovensko-hrvaško podjetje*,²⁰ *biblijski zavod v Urachu*.²¹ V *Enciklopediji Slovenije* je uraško tiskarsko podjetje poimenovano kot *Ungnadov zavod* ter *Biblijski zavod*, zavod za tiskanje slovenskih in hrvaških protestantskih knjig.²² V Uraški tiskarni je bilo natisnjenih 25 del v hrvaščini (12 v glagolici, 7 v cirilici in 6 v latinici), desetim knjigam je napisal predgovore Primož Trubar, štiri samostojno, pod ostalimi pa sta podpisana tudi Dalmata in Konzul.²³

Razhajanja lahko torej opazimo že pri poimenovanju uraškega zavoda, prav tako pa so vidna tudi različna ocenjevanja zaslug posameznih akterjev v uraški tiskarni. Pri tem bi rad opozoril na razpravo Radoslava Katičiča *Zur Polemik von Primus Truber mit Paulus Skalich*,²⁴ v kateri odlično nakazuje, kako je potrebno pri presojanju nasprotij upoštevati širše zgodovinske okoliščine in ne le črno-belo presojo, kdo ima prav in kdo ne. Piše namreč: »Interessant ist diese Polemik dadurch, dass sie ein unerwartet helles Licht auf die schriftsprachlichen Verhältnisse wirft, wie sie in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts im Bereich um die Grenze am Sutlafluss waren. Da diese politische Grenze schon seit Jahrhunderten zwar durchlässig und offen, aber auch beständig und fest gezogen war, ist

17 Christianus Fridericus Schnurrer, *Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert*. Tübingen 1799.

18 Johannes Voigt, *Briefwechsel des Hans Ungnad Freiherrn von Sonneck mit dem Herzog Albrecht von Preussen*. V: *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* / hrsg. von der zur Pflege vaterländischer Geschichte aufgestellten Commission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien 1858, 272.

19 Franjo Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti za Reformacije*. Zagreb 1910..

20 Mirko Rupel, *Trubar in Hrvati*, 55.

21 Stanko Jambrek, *Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVII. stoljeća*. Zaprešić 1999, 130.

22 *Enciklopedija Slovenije*, 14. Zvezek, Ljubljana 2000, 43.

23 Mirko Rupel, *Trubar in Hrvati*, 56.

24 V: *Wiener slavistisches Jahrbuch / Österreichische Akademie der Wissenschaften, Balkankommission (Philologische Abteilung); Institut für Slawistik der Universität Wien*. Wien 2007, 55-.

bei aller sprachlichen Nähe des kajkavischen Kroatisch zum Slowenischen schon damals klar gewesen, auf welcher Seite sich die tragende Grundlage für die Entwicklung der slowenischen und auf welcher für die der kroatischen Schriftsprache befand. Gerade dadurch, dass sie das deutlich zeigt, ist die Polemik des Primus Truber mit Paulus Skalich von nicht geringer Bedeutung und bleibt dauernd interessant.«²⁵

Pomemben se mi zdi poudarek na državni meji med Slovenci in Hrvati, ki ni bila pomembna le z jezikovnega vidika, temveč je bistveno vplivala tudi na različen potek reformacije na tej in oni strani. Prav tako pa tudi pojmi *slovenska in hrvaška reformacija*, *slovenska in hrvaška evangeljska cerkev* niso sami po sebi umevni. V polemiki med Trubarjem in Skaličem je bila ključnega pomena beseda »windisch«, ki jo je Trubar uporabljal za slovenščino, medtem ko je Skalič pod »*lingua slavonica*« = »windisch« razumel širši slovanski jezikovni prostor. Ker je Trubar rabil za Slovence nemško besedo *windisch*, ki jo je bilo mogoče raztegniti na širši slovanski prostor, so bili Hrvatje na boljšem, saj je bila beseda Kroaten (Croboten) udomačena tudi v nemščini. Vendar pri poimenovanju »hrvaška reformacija« in »hrvaška protestantska cerkev« prav tako ni bilo enoznačnosti, saj je delovanje vključevalo tri črkopise (latinico, cirilico in glagolico), zajemalo pa je tudi slovansko prebivalstvo, ki je takrat živelo v turški državi. Še manj sta pojma enoznačna za poimenovanje Cerква v organizacijskem pomenu. Med Slovenci je bila slovenska Cerkev organizirana le na Kranjskem, čeprav so bili slovenski pridigarji tudi na Koroškem in Štajerskem, med Hrvati pa gre predvsem za predikante, ki niso bili povezani v enotni hrvaški protestantski Cerкви in so bili, večkrat tesno, povezani z deželno Kranjsko in tukajšnjo slovensko protestantsko Cerkvijo kot posamezniki.

Reformacija 16. stoletja je bila del splošnega družbenega reformnega gibanja. Reforma Cerkve, je bila sestavni del širšega družbenega iskanja poti iz krize. Zelo velik poudarek je bil na »discipliniranju« družbe v pravi krščanski Cerкви. Komunikacijski jezik družbene in cerkvene reforme je postal živi jezik prebivalstva. Tako lahko nedvom-

25 Radoslav Katičič, Zur Polemik, 66.

no govorimo o družbenih in verskih vidikih reformacije, veliko težje pa bi govorili o takratnih nacionalnih vidikih. Prav nacionalni vidik ali vrednotenje po nacionalnem vidiku pa je prevladovalo v slovenskem, pa tudi hrvaškem zgodovinopisju reformacije. Tudi vsako zgodovinopisje je potrebno razumeti v času, v katerem je nastajalo, tako je za slovensko in tudi za hrvaško značilno, da je nastajalo v času narodnega zorenja in osamosvajanja in da je bilo uperjeno proti sočasni katoliški Cerkvi. Ker je bilo v primeru Jugoslavije še dobra tema za idejo skupne jugoslovanske države, so tekla razmišljanja tudi v tej smeri. Čisto jasno je, da gre v vseh teh primerih za vrednotenje in ne za potek samega zgodovinskega dogajanja.

Smo na pragu novega prelomnega dogodka, ko sta Hrvaška in Slovenija v Evropski uniji. Gotovo nova politična situacija ne more spremeniti zgodovinopisja, prav tako nedvomno pa lahko odpre nove perspektive, ki jih najdemo že v zgodovinskem dogajanju reformacije. Prvič v zgodovini bosta slovensko in hrvaško ozemlje v isti politični zvezi, v času reformacije sta pripadali dvema različnima državnima sistemoma, kar je v dosedanjem slovenskem, prav tako pa tudi hrvaškem zgodovinopisju premalo upoštevano. Danes sam verski vidik nima več tiste teže, kot jo je imel v 16. stoletju ali polemikah 19. in 20. stoletja, v ospredju ne bo več le nacionalni vidik, temveč vidik globokega družbenega dogajanja v okviru vseevropskega dogajanja.²⁶ Tako je ideja reformacijske dobe lahko za današnji čas zelo aktualna tudi z vidika sodelovanja med Slovenijo in Hrvaško v bilateralnih odnosih ter pri reševanju krize v evropskem in globalnem svetovnem prostoru.

Slovenska reformacija je potekala v okviru države Svetega rimskega cesarstva, hrvaška v pravnem okviru Ogrskega kraljestva in Beneške republike. Tako so bile tudi možnosti za uveljavljanje in razvoj reformacije različni. Slovenska reformacija se je razvijala na podoben način kot drugod v cesarstvu, v ožjem okviru pa na način kot drugje v Notranji Avstriji. Res je, da sta imeli obe od 1526 do 1564 skupnega vladarja nadvojvodo oz. cesarja/kralja Ferdinanda, kljub temu sta funkcionirali ločeno, vsaka s svojim državnim zborom.

26 Primer: Stanko Jambrek, Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu.

Geografski okvir »slovenske reformacije« želim predstaviti na osnovi Ortelijevega atlasa.

Ortelij je v Trubarjevem času v atlasu *Theatrum Orbis Terrarum*²⁷ opisal slovenski in širši slovanski prostor takole:

Es sein vor Zeitten zwischen dem Adratischen Meer und Königreich Ungern / zwo herrlicher Landschafften gewesen / die man *Illyricum* und *Dalmatiam* nannte / unter welche die erste zu disen Zeiten / und vil stück und Länder / Nemlich Kernten / Croatien / Crain / und *marcam Sclauonicam*, so jetzt gemeiniglich die Windische Marck genennet wird, ist zerrissen und geteilet worden. Etliche zelen Bosnam auch dazu / und setzen auch die alten Dalmater und Liburnam unter die Illyrer. Aber heutigen tages sind die Grenitzen dieser Land und Prouintien einander vermengen. Diß Land aber / ist dieser Zeit zum Theil dem Königreich Ungern / zum theil den Venedigern unterthenig / und wohnen die Leut gemeinlich in hülzern Gebäuden / mit stro bedekt / usgenommen wenig Stett am ufer gelegen / in denen man etwas leutseeliger lebet / und hat ein sehr sehr guten und fruchtbaren Boden. Zwei Fluß / nemblich / die Saw und die Trab / durchfeuchten das ganze Land. Sovil sagt Münsterus.

Georgius Reithammer aber sagt, / das der Name *Illyricum* schier unmeßlich weit sich erstreckt und ausgebreitet habe / und meint das unter demselben die Dalmatiner / *Liburnia* (Crabaten genannt) Histerich und Crain begriffen sein. Er hat dieser Länder / nemblich / Kernten / Steir und Histerich beschreibungen / welch wir dann / weil in dieser Tafel begriffen sein / gerne hierher haben setzen wöllen. [...] *Croatia*, so vor Zeiten *Liburnia* gewesen / auf unser Sprach Crabaten / ligt zwischen den Flussen Culpa, der Saw / und dem oberen Moesia. Steir / so etliche *Valeriam*, etliche *Iapigiam* nennen. [...] Die Grauensschaft *Cilliae* wird auch zu diesem Land gerechnet.

Die Sclavonische Sprach (damit wir auch daruon etwas melden) so etliche die Windische heissen / und bey den *latinis Illirica* soll genannt sein / gehet dieser zeit am weitesten / als die sich von dem Adriatischen Meer / bis an *Oceanum* oder hohe Meer gegen Mitternacht streckt / Dann es brauchen sich derselben die Histerischen /

27 Abraham Ortelius, *Theatrum Orbis Terrarum*. Gedruckt zu Nuernberg durch Johann Koler anno MDLXXII. Karta 41, 93, opis 158.

Dalmater / Bosner / Merhern / Behem / Lausnitzer / Slesier / Poln / Litawen / Preussen / die so in *Scandinavia* wonen / die Reussen so weit und breit regirn / die Bulgari / vnd vil andere umbher benachbaurte Länder / biß schier an Constantinopel / Also / das sie auch bey den Türken sehr gebreuchlich ist.

Trubar se je v pismu, v prošnji za Tyfernovе štípendije za študente iz Kranjske, predstavil kot »unwürdiger und unverdienter windischer pfaß und bettler der armen windischen kirchen«,²⁸ kar se tolmači kot »služabnik slovenske cerkve«. Kako so izraz razumeli v knezovi okolici, je razvidno iz odgovora württemberškega kneza Ludvika, namreč veliko širše: »Wir haben euer unterthäniges supplicieren und anbringen der crainerischen, untersteyrischen, untercarnerischen und crabatischen evangelischen kirchen halb [...].²⁹

Že na podlagi omenjenih podatkov je mogoče sklepati, da si takrat ni bilo preprosto ustvariti prave podobe o jezikovni pripadnosti slovenskega prebivalstva na jugu. Zanimanje za ta prostor pa je vzbujal predvsem strah pred Turki, ki so leta 1529 prodrli celo do Dunaja.

Čeprav je slovenske in hrvaške dežele ločevala državna meja, pri tem ni šlo za »železno zaveso«, meje so bile zelo pretočne. Prav tako se državna meja ni ujemala z jezikovno, saj je v Sveto rimsko cesarstvo sodil velik del Istre s hrvaškim jezikom, hrvaščina pa je bila močno zastopana tudi na območju Metlike.

Vprašanje (pojém) slovenske in hrvaške reformacije je bilo tesno povezano od srede petdesetih let 16. stoletja, ko je prevladala ideja, da bo, podobno kot v nemških deželah, reformacijo možno uveljaviti s pomočjo takrat najmočnejšega medija, knjige v ljudem razumljivem jeziku. Projekt so uresničevali Primož Trubar, nekdanji koprski škof Peter Pavel Vergerij in Ivan (Hans) Ungnad, ki je v slovenskem in hrvaškem prostoru opravljaj različne službe, med drugim je bil štajerski deželni glavar, varaždinski veliki župan, vrhovni poveljnik Vojne krajine ter udeleženec številnih bitk proti Turkom. Vsaj od leta 1530 je bil privrženec protestantskega gibanja, tega leta je namreč izgnal frančiškane iz Samobora in tam nastavl predikanta Bartola Wiedeman-

28 Mirko Rupel, Trubarjeva skrb za študente. V: Razprave – Dissertationes VI, Ljubljana 1965, 20.

29 Mirko Rupel, Trubarjeva skrb za študente, 29.

na.³⁰ Tem sta se v naslednjih letih pridružila še Dalmata in Konzul, ki sta pripravila za tisk knjige v hrvaškem jeziku v latinici, cirilici in glagolici. Literatura o tisku knjig, predvsem o zavodu v Urachu v letih 1560–1564, je številna, predstavljena pa je bila tudi na simpoziju.

V dosednaji zgodovinski literaturi so poudarjana nasprotja, do katerih je prihajalo med omenjenimi sodelavci. Na sodelovanje pa je možno gledati tudi drugače, pozitivno. Pričakovanja uspeha natisnjenih knjig so bila različna, kakor tudi pogledi akterjev. Tako se na primer očita Vergeriju pobuda za glagolske tiske. Nedvomno ta ideja ni bila čisto v skladu z idejo uveljavljanja živega jezika pri bogoslužju. Toda Vergerij je prihajal iz drugačnega kulturnega okolja, iz države Beneške republike, kjer je bilo slovansko bogoslužje, ki je bilo zapisano v glagolici, dovoljeno in v Dalmaciji ter Istri tudi zelo razširjeno. Živo je bilo tudi v Kopru, kjer je bil Vergerij škof, vzdrževali so ga predvsem v glagoljaškem frančiškanskem samostanu, mnogi glagolski duhovniki pa so delovali tudi zunaj meja Beneške republike. Vergerij je to tradicijo spoštoval, morda se mu je zdelo, da bi bil protestantizem v glagolskih knjigah manj vpadljiv in bi se nova vera lažje uveljavila. Vergerij je pač želel ohraniti enkratno versko in kulturno dediščino slovanstva v beneški Republiki. Trubarju so bili bližji tiski v živih jezikih, tako da bi bile knjige razumljive med vsemi južnimi Slovani, tudi tistim v turški državi. Vendar tudi to ni bilo enostavno, saj je bilo tudi takratnim poznavalcem znano, da ta jezik ni popolnoma enoten. Kranjski deželni odborniki (*Die Verordneten in Krain*) so v pismu Hansu Ungnadu, v katerem so predložene hrvaške knjige ocenili, da so »in der substanz gerecht, christlich und gut auch der heiligen schrift nicht zuwider«, glede razumevanja jezika pa so zapisali, češ da »nachdem die Isterreicher, Dalmatiner, Krabaten, Wesiacken und Boszniacken in ihrer Sprache in terminis unterschiedliche aussprache haben, und doch durch eine kurze gewohnheit und fleißiges aufmerken einander verstehen (wie dann in deutscher Nation fast ein jedes land seine unter bis auf die Sachsen und Niderländer hatschiedliche Aussprache hat)«. ³¹ Večji problem kot razumevanje

30 SBL, Četrta knjiga, 1980–1991, 290.

31 Theodor Elze, *Primus Trubers Briefe*. Tübingen 1897, 378.

knjig je po njihovem predstavljala prodaja v hrvaškem prostoru, kajti »e. hrl. weiß, daß Crabaten und Windischland fast verwüstet, verderbt und verarmt ist. Deßhalb sich die Bücher nicht so bald wie in Deutschland und andern besetzten reichern orten verschleißten lassen, aber mit der zeit werden dieselben, wenn man daran gewohnt wird, baß abgehen«. ³²

Kranjski deželni stanovi so na več načinov sodelovali pri širjenju reformacije na Hrvaškem. Zelo pomembno vlogo je nedvomno imela podpora tiskanju protestantskih hrvaških knjig. Med notranjeavstrijskimi deželami so štajerski in koroški stanovi darovali po 100 goldinarjev. ³³ Kranjski stanovi sicer niso direktno financirali hrvaškega tiska, financirali pa so delo Primoža Trubarja, pomemben pa je bil njihov prispevek z oceno, da so tiski pravoverni, kar je bil eden od osnovnih pogojev za tisk. Ljubljana je bila prav tako pomembna za razpečevanje hrvaških protestantskih knjig. Tu je bival knjigotržec in knjigovez Fabian Kirchberger. Prve tiskane pole so prispele iz Uracha k njemu septembra 1562, naslednje pa marca 1563. Vezane je pošiljal naprej v Metliko, Zagreb, Varaždin, Senj, na Reko in v Pazin. Povpraševanje ni bilo veliko, »weil das wort gottes noch an wenigen orten bei ihnen (Kroaten) gepredigt wird«. ³⁴ Tudi pri prodaji, ki je bila neznatna, je prihajalo do slabe volje med udeleženci, na primer med Kirchbergerjem, pisarjem kranjskih deželnih stanov Klombnerjem, predikantom Gregorjem Vlahovićem v Metliki in drugimi, čemur pa je prav tako botrovalo pomanjkanje denarja za nakup.

Dežela Kranjska je bila tesno povezana s pošiljanjem protestantskih pridigarjev na Hrvaško. Leta 1560 se omenjata kot predikanta v Vojni krajini Andrija Lilko in Grgić iz Črnomlja. ³⁵ Julija 1584 so Kranjski stanovi imenovali nekdanjega katoliškga duhovnika Sebastijana Schemnitzerja, ki je bil izgnan iz Kranjske, za predikanta v Karlovcu. ³⁶ V Karlovcu je ob podpori kranjskih stanov deloval Bartol Simplicius, 13. novembra 1591 so mu odobrili 50 fl. za pomoč v

32 Theodor Elze, Primus Trubers Briefe, 378.

33 Jože Rajhman, pisma, 106.

34 Theodor Elze, Primus Trubers Briefe, 380.

35 Jambreč, Hrvatski protestantski pokret, 91.

36 Jambreč, Hrvatski protestantski pokret, 94.

službi za njegove pomočnike, cerkvene slugе in učitelja. Leta 1596 se omenja kot predikant Bartol Vidmann, z dvema vojakoma so ga poveljniki poslali v Ljubljano s prošnjo deželnim stanovom za finančno pomoč za gradnjo protestantske cerkve; pomoči niso dobili, cerkev pa je bila končana leta 1597. Vendar je Auersperg nastavljal Vidmanna za župnika v Dolenjskih Toplicah, kjer je dobival plačo, na fari pa je bil dolžan vzdrževati predikanta, ki je znal slovensko.³⁷ V Karlovcu je deloval tudi predikant Ivan Znojilšek, bil je izgnan, najprej je odšel na Kranjsko, od tam pa na posest grofa Jurija Zrinskega.³⁸

Obramba pred Turki je imela pomembno vlogo pri Trubarjevem oznanjevanju. Za to so bili dojemljivi tako v nemških kot tudi avstrijskih deželah, kjer je v razvoju in utrjevanju refomacije imela še posebno pomembno vlogo. Notranjeavstrijski stanovi so jo sicer največkrat uporabljali kot pritisk na nadvojvodo za doseg ciljev verske svobode. Drugače je bilo na bojiščih, kjer so se poveljniki in vojaki, ne glede na vero, skupaj borili. Eden najvidnejših primerov je Herbard Auersperg, eden najpomembnejših zagovornikov reformacije na Kranjskem. Auersperška (turjaška) fara Škocjan, kjer je bil patron, je bila reformirana med prvimi na Kranjskem. Odmevno je bilo tudi vzdrževanje protestantskega pridigarja na Bledu, kjer je bil Herbard upravitelj posesti briksenskih škofov. Upraviteljstvu se je moral leta 1574 odpovedati. Vseskozi pa je bil tudi odločen in uspešen bojevnik na hrvaških mejah proti Turkom. Padel je v bitki leta 1575, njegov sin je bil ujet, z odkupnino pa je bila zgrajena džamija v Sisku.³⁹

37 H.H.StA, Auersperg, A-IX-1.

38 Jambrek, Hrvatski protestantski pokret, 94.

39 Miha Preinfalk, Auersperg. Geschichte einer europäischen Familie. Graz 2006, 99.

the Scylla of “Christian” sacralizations of the nation, state, leader and other secular values and the Charybdis of “spiritual”/dualistic scorning or even rejection of “earthly realities”.

UDC 274(497.5+497.4)"15":271/279

Vincenc Rajšp

The connections between the Slovene and the Croatian Reformation

The cooperation between the Slovene Reformers and the Reformation in Croatia was important. In publishing Protestant books in the Slovene language, Primož Trubar also thought of the Croats right from the beginning. Preachers from Slovenia also preached in Croatia in the spirit of the Reformation. In general the most important contacts took place during the time of the Urach printing works, led by Primož Trubar, while its operation was made possible by Baron Ivan Ungnad. The province of Carniola had the closest links with the Reformation movement in Croatia. At Metlika in Carniola the preacher Vlahović was active in the Croatian language, he also had the important role of evaluating the Croatian books that were printed in Urach. Carniola had close links with Protestant preachers on the military frontier. The province played a significant part in disseminating Croatian Protestant books.

UDC 271/279:94(497.4Maribor+ 497.4Ptuj)

Žiga Oman

Die Reformation auf dem Dravsko polje: die frühneuzeitlichen Gemeinden der Augsburger Konfession um Maribor und Ptuj

Das Jahrhundert der Reformation auf dem Dravsko polje (Draufeld), von den ersten Erwähnungen der neuen Religion 1528 bis zum Tode der letztbekanntesten Evangelischen 1637, folgte den Ereignissen im Land. In Maribor (Marburg an der Drau) verankerte sich die Augsburger Konfession in der bürgerlichen Führungsschicht schon vor Mitte des 16. Jahrhunderts, erlangte die Oberhand noch vor dem Grazer Landtag 1572, und hielt sich noch ein Vierteljahrhundert an der Spitze. In Ptuj (Pettau) hatten die Evangelischen eine solche Übermacht, wie es scheint, nie erlangt. Trotzdem waren sie zumindest seit obengenannter Jahreszahl kein unbedeutender Faktor in der Stadt. Dabei sind die dortigen Ereignisse aufgrund mangelnder Quellen wesentlich schlechter belegt als die in Maribor. Das standhafte Auftreten des gegenreformatorischen Klerus um 1587 drang die evangelischen Gemeinden auf dem Dravsko polje, die stets vom Adel geleitet wurden, zur Errichtung einer eigenen kirchlichen Organisation. Bis dahin hatten